

VIES D'ANÀLISI PER A L'ESTUDI DEL FRANQUISME EN LA HISTÒRIA LOCAL

M. ENCARNA NICOLÁS MARÍN

El document comenta la gran varietat de matisos que hi ha en l'estudi del primer franquisme, encara que la majoria s'hagi centrat fins a la data en els instruments del règim, en especial l'organització dels ajuntaments. Entre les propostes per aprofundir en la matèria destaca la tasca pendent dels historiadors econòmics, el paper de la noblesa en el prefranquisme, els canvis en l'estructura de la propietat i els avantatges de fer estudis des d'una perspectiva local.

Sobre el rerefons del debat al voltant del caràcter del règim franquista, els treballs sobre la seua instal·lació en l'àmbit local permeten d'analitzar amb més precisió com es va produir aquest procés i les bases del seu domini.¹ La part més desenvolupada fins ara es refereix als instruments del franquisme en la primera postguerra. Les anàlisis institucionals –sobre l'organització dels ajuntaments i llur evolució– són les més freqüents. Amb tot, cal guanyar en complexitat i riquesa de matisos, parant compte a les xarxes de relacions verticals, de proteccions i de fidelitats a escala local, xarxes que cal estudiar en ciutats i pobles determinats. Reconstruir aquestes xarxes és feixuc però imprescindible, si es vol arribar a resultats més rellevants en el debat sobre la continuïtat o la discontinuïtat del franquisme. S'ha caracteritzat de continuïsta la representació del poder a les institucions, una mena de restauració del caciquisme no compartida pels treballs que conclouen en una nova representació del personal polític com a prova de la discontinuïtat del franquisme. De tota manera, sabem ben poc de les relacions de força entre els vells cacics «feixistitzats», els nous «plebeus» de Falange, l'empresariat i l'Església. Què van fer les elits locals tradicionals durant la República i la Guerra Civil? Jo mateixa he assegurat que la noblesa tingué un paper important en algunes ciutats murcianes a l'hora de fer costat als militars en la configuració dels ajuntaments de postguerra, de vegades directament, d'altres per delegació. No abunda, però, els treballs sobre llinat-

ges nobiliaris i llur evolució a les distintes àrees, atenció que a penes es presta a partir del 1923: Durant la postguerra, un dels objectius de la noblesa i de tots els grans propietaris fou recuperar les terres que hom els havia expropiat durant la reforma agrària. Per això van formular de ben enjorn milers de reclamacions a les Comisiones de Recuperación Agrícola.² Però què en van fer després? Van mantenir les grans propietats recuperades o les van vendre per por a la involució en acabar la II Guerra Mundial? Els canvis en l'estructura de la propietat aclaririen molts interrogants sobre els canvis socials, l'accés de nous propietaris i llur implicació en la conformació de l'elit política del règim. És un repte difícil, atesa la complexitat de fonts, però imprescindible. Els historiadors econòmics hi tenen un protagonisme essencial, però no sols pel que fa a la història agrària, sinó també als dissenys urbans que s'endeguen a les ciutats a partir dels anys cinquanta, segons els nous plans d'ordenació que declaren zones d'edificació de manera arbitrària, però... beneficiosa per a qui? Estudiar la concessió de serveis públics que abans eren de responsabilitat municipal a empreses, normalment societats anònimes, requereix esbrinar la constitució dels consells d'administració per tal de conèixer els socis que en formen part.³ Les pressions dels empresaris foren decisives en l'organització de la política econòmica del règim.⁴

És probable que, més que reproduir el vell caciquisme, s'organitzassen «cacicats propis» amb participació directa en els càrrecs o amb professionals de la

política afectes als seus interessos. La mentalitat d'aquesta oligarquia es basa en voler «poc Estat», per tal de tenir independència i teixir influències personals. En algunes entrevistes amb membres d'aquest sector, quan se'ls demana sobre la transició democràtica, acostumen a pronunciar-se contra l'Estat de les autonomies, tot adduint que «*les coses anaven molt bé amb els ministeris a Madrid, però ara, amb els ministeris a les comunitats... imagineu-vos els endolls!*». Molt aviat, a més, la idea d'un partit del règim, que enquadràs la gent, no els feia gens de gràcia als vells i nous oligarques. Menyspreaven els falangistes, tot i que, molt sovint, es feien «falangistes» per salvar llurs interessos econòmics. La puresa doctrinal joseantoniana va servir poc als seus seguidors que, no poques voltes, obtingueren com a «premi» el confinament polític.⁵ D'altra banda, l'Església reclamava una fidelitat pròpia, al marge del patriotisme d'Estat, però amb projectes coincidents pel que fa a la dominació social. I no es quedava al marge del repartiment de poder, car la ideologia nacionalcatòlica afavoria la cohesió dels diversos poders.

La perspectiva regional o local pot omplir de contingut aquest marc previ, ja que permet d'escatir fins a quin punt les mesures adoptades pel franquisme a tot Espanya es duïen a la pràctica. L'observador local permet pensar que les conclusions tindran validesa general quan avance la recerca comparativa.⁶ Per això, potser, caldria insistir més en qui dominava la Falange i l'orientava en un sentit més o menys rupturista amb els

poders locals heretats. Caldria resseguir la proposta d'esbrinar de quin planter polític procedien els qui institucionalitzaven el règim franquista a cada lloc. Són els grans poders econòmics o professionals? Hi ha alguna tradició política vetada pel franquisme? Alguns grans propietaris, en ocupar càrrecs locals de relleu, defensaren llurs interessos econòmics, identificant-los sovint amb l'interès de la ciutat, com ara l'alcalde de València, el baró de Càrcer, qui, com il·lustra Alberto Gómez Roda, arribà a destacar que l'interès de València consistia en el comerç amb Anglaterra.⁷ Els mecanismes de dominació política, l'extracció de recursos, les relacions socials o les sensibilitats ciutadanes s'han d'estudiar a indrets concrets. Triar una localitat durant el franquisme per analitzar les xarxes que relliguen els diversos poders pot fer descobrir la rigidesa de les categories generals que l'investigador aplica a la realitat que estudia. A tall d'exemple, esmentem la que accepta sense matisos l'aferrissat centralisme de la dictadura que representaven els governadors civils. Si partim de la hipòtesi d'un pacte del règim amb els poders locals tradicionals per facilitar la instal·lació del primer, cal estudiar més la negociació que la submissió. Per tant, són importants les revisions dels pactes, segons la conjuntura, més que no pas l'autoritat inqüestionable del governador, la permanència en el càrrec del qual pot dependre de l'èxit o el fracàs d'aquesta negociació. Fins i tot, l'historiador pot observar al lloc que estudia la coincidència d'interessos de la «coalició reaccionària», malgrat les seues diferències d'extracció social i política, enfront dels interessos que estan fora del seu espai de dominació municipal. En aquests casos, l'autoritat sol aduir, com a justificació de l'enfrontament, que la seua actuació obeïa a la seua funció essencial: representar els ciutadans. Cal no oblidar que l'extracció i la circulació de recursos, la producció industrial o agrícola, van mostrar diverses modalitats de corrupció a tot arreu. L'autarquia, amb discriminació negativa a algunes regions, esperonà actituds de propietaris, empresaris i autoritats locals, en contra de les burocràcies centrals, a escala provincial o de tot Espanya. Voldria mostrar-ne un exemple, tret de la recerca que porte ara, per tal d'il·lustrar el complex funcionament de la dictadura.

A Llorca, encara un dels municipis espanyols més grans, tingué lloc de 1946 a 1952 un conflicte entre l'Ajuntament, amb el suport dels poders locals, i Eléctrica del Segura, S.A., proveïdora d'energia elèctrica en competència amb l'empresa local del sector, Electra de Lorca, S.A. El 1946 Eléctrica del Segura decidí suspendre el flux a aquells usuaris que havien contractat el proveïment amb totes dues. L'Ajuntament, a instàncies dels grups mercantils i industrials de la ciutat, acordà per unanimitat (22-XI-1946), suspendre la posada en pràctica d'aquesta mesura d'Eléctrica. Aquesta companyia havia estat fundada per Joaquín Payá López, lligat des de jove al comte de Romanones i, més tard, a Santiago Alba i Joaquín Chapaprieta.⁸ Eléctrica del Segura, abonada pel Ministeri d'Indústria, no sols rebutjà l'ordre municipal, sinó que no s'estigué de denunciar-la com a il·legal davant el Ministeri de Governació.⁹

L'Ajuntament, fort amb el suport de les entitats econòmiques i sindicals, havia interposat recurs d'alçada al Ministeri d'Indústria el 1946, el rebuig del qual es comunicà vora tres anys després. El municipi, llavors, va recórrer al Suprem. Eléctrica aprofità la denegació del recurs d'alçada per suspendre el flux, per la qual cosa l'alcalde de torn —n'hi hagué tres durant el litigi— «en nombre del pueblo de Lorca» es va queixar al governador: «La suspensión ha creado un estado local de franca protesta y de unánime desasosiego». Debades, car l'ordre era clara: «En ningún caso puede corresponder a este Gobierno Civil adoptar medidas que dejen sin efecto un acuerdo Ministerial».

L'Eléctrica va continuar suprimint els dobles subministraments, «habiendo ya al parecer terminado su labor», li diu l'alcalde al governador el 5 de març de 1951. Hi afegeix: «Esta ciudad está actualmente sujeta a la restricción de contar con sólo dos días de fluido en la semana y además carecer casi en absoluto de alumbrado tanto público como particular, ya que por las circunstancias que sean antes de la medianoche el voltaje es insignificante, siendo verdaderamente lamentable el aspecto de nuestras calles sin que tampoco sea mejor el de las casas (...) sin que esta falta de iluminación haya producido ventaja alguna económica para el Municipio o particulares, toda vez que han de seguir tributando por este servicio

en la correspondiente cuantía y con todos los complementos y extraordinarios aplicables».

El litigi el va guanyar l'Eléctrica del Segura, que es va quedar amb el monopoli del subministrament elèctric. El que menys importava a l'empresa era la competència que li pogués fer Electra de Lorca, firma feble que patia un servei deficient i entretallat. No es podia, però, tolerar un precedent i fer que a d'altres indrets, i amb companyies més competitives, es posara en perill el seu monopoli. Tot això s'esdevenia malgrat el «fosc panorama» traçat pels successius batlles a la màxima autoritat de la província. En la balança de les negociacions va pesar més la influència de Payá i la seua companyia que no pas la dels poders locals de Llorca.

És evident, doncs, que resta molt per investigar en la història del franquisme i l'anàlisi local continua sent imprescindible.

Mª Encarna Nicolás Marín
Universitat de Múrcia

NOTES

1. Vegeu Ayer, núm. 33, 1999, sobre el franquisme. S'hi inclou el meu article sobre els poders locals franquistes.

2. La reclamació 33.311, a la Junta de Recuperación Agrícola de Múrcia, correspon a Juan de la Cierva.

3. Segons em digué un exalcalde franquista, l'única oposició a l'Ajuntament eren el secretari i l'interventor. De fet, el secretari de l'Ajuntament de Lorca va considerar il·legal la concessió del servei del mercat de bestiar, el 1949, a una societat en constitució. L'advocat de l'Estat, consultat per l'alcalde, considerà això un excés de zel impropriedat del secretari.

4. La revista *Historia Agraria* (abans *Noticario de Historia Agraria*) ha publicat diversos articles sobre la política agrària del franquisme i els conflictes que se'n derivaren. Cal esmentar les contribucions de Carlos Barciela, A. Carreras, C. Molinero i P. Ysàs, M. González Portilla i J.M. Garmendia, R. Moreno i d'altres. A un altre lloc he ressenyat les revistes, entre les quals cal destacar *L'AVENÇ*, i especialment els «Plecs» en la seua nova etapa.

5. Entre d'altres, vegeu els treballs de G. Sánchez Recio, J.M. Tomás, A. Gómez Roda i, finalment, els meus propis. Vegeu les cites completes al núm. 33 d'Ayer.

6. E. NICOLÁS, «Conflicto y consenso en la historiografía de la dictadura franquista: una historia social por hacer», *IV Jornadas de Historia y Fuentes Orales: Historia y Memoria del Franquismo*, Avila: 1997, pp. 27-38; I. SAZ, «Entre la hostilidad y el consentimiento. Valencia en la posguerra», en I. SAZ, A. GÓMEZ RODA (eds.), *El franquismo en Valencia. Formas de vida y actitudes sociales en la posguerra*, València: 1999, pp. 9-36.

7. J.A. GÓMEZ RODA, «Actitudes y percepciones de la posguerra en Valencia. Informes de Falange, policiales, diplomáticos y del partido comunista», en I. SAZ, J.A. GÓMEZ RODA (eds.), *Op. cit.*, p. 82.

8. Fou diputat i senador liberal. Per encàrrec de Romanones havia fundat sucursals del Banco de Cartagena a diverses províncies. Com a gran propietari, el juliol de 1936 tingué més coincidències que no pas discrepàncies amb La Cierva, també gran accionista a una altra societat elèctrica. El seu fill, Joaquín Payá Navarro, fou pilot franquista i amic del general Kindelán. Segons ell (entrevista, juny de 1995), quan Franco visità Múrcia arran de l'aiguat de 1946 va anar a saludar-lo amb d'altres personalitats que discrepaven de la concessió del canal de la marge dreta del Segura a la Confederació Hidrogràfica, per demanar-li que no es portés a terme: «Pedimos que hiciera lo mismo que en época de los Reyes Católicos, cuando llegaba la contestación a una orden desde América: "se acata pero no se cumple". Y fuimos a decirselo a Franco así mismo y él lo había firmado y él se lo cargó».

9. Documents dels arxius del Govern Civil de Múrcia i Municipal de Llorca.